Editör
Dr. Meltem DİŞLİ

GÜNCEL BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ARAŞTIRMALARI VE UYGULAMALARI - II

hiperyayın

GÜNCEL BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ ARAŞTIRMALARI VE UYGULAMALARI – II

Editör
Dr. Meltem DİŞLİ

hiperyayın

Hiperyayın: 1169
Araştırma-İnceleme

E-Kitap: 77

Editör
Dr. Meltem Dişli

Genel Yayın Yönetmeni
Hatice Bahtiyar

Mizanpaj
Senem Ilgın

Kapak Tasarım
Cihan Demirtaş

Yayıncı Sertifika No: 16680

e- ISBN: 978-625-5884-52-7

1. Baskı: İstanbul, Kasım, 2025

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Meltem Dişli'ye aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayınlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

Güncel bilgi ve belge yönetimi araştırmaları ve uygulamaları – II / Editör Meltem Dişli. - İstanbul: Hiperyayın, 2025.
681 sayfa : res., şekil, tablo, grafik ; 21 cm. – (Hiperyayın; 1169, E-Kitap: 77)
Kaynakça bölüm sonlarındadır.
e-ISBN: 978-625-5884-52-7
1. Bilgi yönetimi. 2. Kütüphane. 3. Arşiv. 4. Kültürel miras. 5. Veri yönetimi. I. Dişli, Meltem.
Z665/.G86 2025 020.1/GÜN 2025

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti
Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi
No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul
Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58
www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr
İnternet Satış: www.hiperyayin.com.tr

Dr. Meltem Dişli

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden 2012 yılında lisans derecesi ile mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini, 2019 yılında aynı bölümde üniversitelerdeki elektronik belge yönetim sistemlerinin birlikte çalışabilirliğini ele aldığı teziyle tamamlamıştır. Doktora derecesini ise kültürel miras koleksiyonlarının veri olarak sunumu ve yeniden kullanılabilirliğini inceleyen çalışmasıyla 2024 yılında yine aynı bölümden almıştır.

2016-2025 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapan Dişli, hâlen aynı üniversitede Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. 2024 yılından beri Türk Kütüphaneciliği dergisinde editör yardımcısı olarak görev almakta ve akademik yayın süreçlerine katkı sunmaktadır.

Araştırma alanları arasında dijital kültürel miras, dijital insanî bilimler, bilişimsel erişim ve açık kültürel miras verileri yer almaktadır. Çalışmalarında özellikle dijital kültürel miras koleksiyonlarının daha açık, erişilebilir ve yeniden kullanılabilir biçimlerde sunulmasına odaklanmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

Akademik Zorbalık ve Mobbingin Bilgi Üretimine Yansımaları: Literatüre Dayalı Bir İnceleme 11
Ayşenur Akbulut, Burcu Aydemir Şenay

Çevrimiçi Kütüphane Katalogları İçin Alternatif İlgi Sıralaması Algoritması Modeli 51
Müge Akbulut

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Tasarlanan Milli Kütüphane Projesinin Mimari/Mekânsal Analizi 83
Müşerref Avcı

Bilgi Okuryazarlığı Paradigmaları, Yeni Okuryazarlıklar ve Dijital Çağda Bilgi Pratikleri 123
Kübra Ayık

Kurumsal Akademik Arşivlerde Yapay Zekâ Kullanım Alanları 173
Emine Cengiz Mater

Halk Kütüphanesi Yöneticilerinin Değişim Yönetimine Yönelik Hazırbulunuşlukları ve Farkındalıkları: İzmir İli Örneği 203
Nilay Cevher, Müge Çağlar, Kübra Tarhan

Dijital Efemera ve Arşivleme Yaklaşımları 237
Mehmet Kürşat Değer

Çocukların Okuma Kültürüne Yönelik Araştırmaların Bibliyometrik Analizi 271
Naze Deniz Doğan

Veri Odaklı Yönetim Yaklaşımının Bilgi Merkezlerindeki Uygulamaları: Analitikten Stratejik Kararlara 311
Ali Kavak

Aile Bireylerinin Finansal Okuryazarlığı Üzerine Bir Çalışma 369
Zehra Kılıçarslan

Geçmişi Silmek mi, Hatırlamak mı? Arşivsel Bağlamda Unutulma Hakkı 401
Hasan Öztürk

Bilginin Tekelleşmesi ve Dijital Hegemonya: Kuramsal Bir Yaklaşım 449
Selin Polatel Kale, Bülent Yılmaz

Üniversite Düzeyinde Kütüphanecilik Eğitimi: Sofya Kütüphane Çalışmaları ve Bilgi Teknolojileri Üniversitesi ... 511
Işıl İlknur Sert, Tahir Balkan

Z Kuşağının Eğitim ve Sosyalleşme Mekânı Olarak Kütüphanelerden Beklentileri 531
Kübra Tarhan, Özgür Polat

Kütüphanelerde Dış Kullanıcı Politikalarının Analizi: İstanbul'daki Üniversite Kütüphaneleri Üzerine Bir İnceleme 569
Nuri Taşkın

Bilimsel İletişimin Duodenum'u: Kitap İncelemelerinin Sessiz İşlevi 601
Kemal Yayla

Dijital Çağda Kitle Kaynak Kullanımı: Kültürel Miras Alanında Kitle Kaynaklı Transkripsiyon Projelerine Genel Bir Bakış 643
Banu Fulya Yıldırım

Summary 673

Kurumsal Akademik Arşivlerde Yapay Zekâ Kullanım Alanları

Use Cases of Artificial Intelligence in Institutional Repositories

Emine Cengiz Mater[1]

Öz

Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, birçok disiplini olduğu gibi bilgi ve belge yönetimi alanını da derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bilgi merkezleri, kütüphaneler, arşivler ve bunlara bağlı olarak kurumsal akademik arşivler, bu dönüşümden doğrudan etkilenen yapılar arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, yapay zekâ teknolojilerinin kurumsal akademik arşivlerde nasıl kullanıldığını incelemek ve bu teknolojilerin kurumsal akademik arşiv uygulamalarına olan katkılarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda, güncel literatür analiz edilmiş ve yapay zekânın kurumsal akademik arşivler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, yapay zekâ uygulamalarının kurumsal akademik arşivlerde birçok alanda kullanılabildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle üst veri oluşturma ve zenginleştirme, akıllı arama ve bilgiye erişim, kullanıcı deneyiminin kişiselleştirilmesi, kullanıcı etkileşiminin artırılması ile kapsayıcılık ve erişilebilirliğin sağlanması gibi alanlarda yapay zekâdan yoğun bir şekilde yararlanıldığı görülmektedir. Çalışmada, bu kullanım alanları örneklerle açıklanmış ve kurumsal akademik arşivlerin dijital dönüşüm sürecine katkı sunabilecek öneriler geliştirilmiştir.

1 Öğretim Görevlisi Dr., Marmara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, İstanbul, Türkiye. E-posta: eminecengizmater@gmail.com

Anahtar Sözcükler: *Kurumsal Akademik Arşivler, Yapay Zekâ, Açık Erişim, Üst Veri Yönetimi, Dijital Koruma, Akademik Bilgi Yönetimi.*

Abstract

Recent rapid advancements in artificial intelligence technologies have significantly influenced and transformed many disciplines, including the field of information and records management. Information centers, libraries, archives, and, in particular, institutional repositories are among the structures directly affected by this transformation. The main purpose of this study is to examine how artificial intelligence technologies are used in institutional repositories and to reveal the contributions of these technologies to institutional repositories practices. In this context, recent literature has been analyzed, and the impacts of artificial intelligence on institutional repositories have been evaluated. The findings indicate that AI applications are employed in various aspects of institutional repositories. Specifically, artificial intelligence is widely used in areas such as metadata creation and enrichment, intelligent search and information retrieval, personalization of user experience, enhancement of user interaction, and the promotion of inclusivity and accessibility. This study explains these areas of use through examples and offers suggestions to support the digital transformation of institutional repositories.

Keywords: *Institutional Repositories, Artificial Intelligence, Open Access, Metadata Management, Digital Preservation, Academic Information Management.*

1. Giriş

Dijital teknolojinin hızlı evrimi, akademik yayıncılık ve kütüphane yönetimi alanında yeni bir dönemin kapılarını aralayarak, bilimsel içeriğin yayılması ve erişilme biçimini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Bu dönüşümün merkezinde açık erişim ve kurumsal akademik arşiv kavramları yer almaktadır (George, 2024). Açık erişim; "bilimsel literatürün internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olması biçiminde" tanımlanmaktadır (Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI), 2002; OpenAIRE, 2012, s. 417). Açık erişim, akademik literatüre erişimde finansal, yasal ve teknik engelleri ortadan kaldırarak, araştırmalara çevrimiçi ve sınırsız erişim sağlama anlamına gelir Kurumsal akademik arşiv; "üniversitelerin bünyesinde oluşturulan makale, tez, bildiri vb. tüm akademik çalışmaların ulusal ve uluslararası standartlara uygun hale getirilerek dijital ortamda arşivlendiği yerdir" (Cengiz, 2021, s.42). Günümüzde akademik üretim hızla artmakta, araştırma verileri ve bilimsel veriler büyük ölçekte kurumsal akademik arşivlerde saklanmaktadır. Kurumsal akademik arşivler geleneksel olarak üniversiteler ve araştırma kurumları içinde bilgi ve kültürel belleğin koruyucuları ve bununla birlikte araştırmacıya erişim olarak hizmet vermiştir. Son yıllarda, dijital bilginin hızla yayılması kurumsal akademik arşivlerdeki materyallerin yönetimi, korunması ve kolay erişilebilirliğinin sağlanması konusunda benzeri görülmemiş zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu geleneksel uygulamaları dönüştürmenin ve karşılaşılan zorluklarla başa çıkabilmenin ön saflarında yenilikçi yaklaşımlar sunan "Yapay Zekâ" (YZ) yer almaktadır (Hu, Yan ve Xie, 2024; Rahat ve Asnafi, 2025).

Kurumsal akademik arşivler yalnızca akademik çıktıları bünyesinde barındırma işlevi değil aynı zamanda bilginin erişilebilirliğini, görünürlüğünü ve yeniden kullanılabilirliği de sağlamaktadır. Son yıllardaki artan veri hacmi ve çeşitliliği geleneksel bilgi yönetim süreçlerinin verimliliğini de sorgulatır hale gelmiştir. Bu bağlamda YZ teknolojileri; içerik analizi, otomatik sınıflandırma, üst veri üretimi gibi işlevlerde kurumsal akademik arşivlerin daha etkin, erişilebilir ve sürdürülebilir hale gelmesine katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada, YZ teknolojilerinin kurumsal akademik arşivlerdeki kullanım alanları sistematik bir şekilde ele alınacak; mevcut uygulamalar ve geleceğe yönelik gelişim fırsatları değerlendirilecektir. Bu çalışmanın amacı, YZ teknolojilerinin YZ teknolojilerinin kurumsal akademik arşivlerdeki mevcut ve potansiyel kullanım alanlarını incelemektir.

2. Kurumsal Akademik Arşivlerin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı

Akademik hakemli dergiler, araştırmacılar için temel bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Ancak, bu dergilere abonelik maliyetlerinin sürekli artması, kurumların bu kaynaklara geniş çaplı erişimini her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Üniversiteler çoğu zaman mevcut dergilerin yalnızca sınırlı bir bölümüne erişebilmektedir (Houghton ve diğerleri, 2003; Suber, 2003). Bu durum, bilimsel yayıncılık sisteminin bilgiye erişimi kolaylaştırmak yerine sınırlandırdığına işaret etmektedir (Pinfield, 2005). Bu süreçte dijital teknolojilerin gelişimi, akademik iletişimde köklü dönüşümlere yol açmıştır. Ekonomik kısıtlamalar ile teknolojik olanaklar arasındaki bu zıtlık, bilimsel bilginin üretimi ve paylaşımı için yeni modellerin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu modellerden biri olarak, araştırmacıların kendi çalışmalarını bireysel web sayfalarında paylaşmaları yaygınlaşmış, ancak daha

sistematik ve sürdürülebilir çözümler ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda üniversiteler, akademik disiplinler veya araştırma kurumları tarafından geliştirilen kurumsal akademik arşivler, önemli bir çözüm modeli olarak ortaya çıkmıştır. Bu modelde yazılım, teknik altyapı, bakım ve personel gibi belirli finansal giderler bulunmakla birlikte, bu maliyetler kullanıcıya doğrudan yansıtılmamaktadır. Açık erişimin temelindeki "finansal engeller" esas olarak kullanıcıların bilgiye erişimini kısıtlayan abonelik ve satın alma bariyerlerini ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Kurumsal akademik arşivler, araştırmacıların ve kurumların bilimsel çıktılarını güvenli bir biçimde paylaşmalarına, yayınlamalarına ve uzun vadeli olarak arşivlemelerine olanak tanıyan dijital platformlardır. Söz konusu arşivlerde yazarlar, çalışmalarını genellikle kendi kendilerine arşivleme (*self-archiving*) yoluyla sunmakta ve birçok kurum bu süreci gönüllü ya da zorunlu hale getirmektedir. *Self-archiving* uygulamaları yalnızca kurumsal arşivlerle sınırlı olmayıp, ResearchGate veya Academia.edu gibi akademik sosyal ağlar da araştırmacılara benzer şekilde çalışmalarını çevrim içi ortamda paylaşma imkânı sunmaktadır. Bu arşivler, yalnızca belgelerin değil, aynı zamanda ilgili üst verilerin (*metadata*) de etkili biçimde yönetimini sağlar. Kurumsal akademik arşivler, araştırma fon sağlayıcılarının açık veri politikalarına uyum sağlamayı kolaylaştırmakta ve hibe gerekliliklerini karşılamada stratejik bir araç olarak işlev görmektedir (Uzwyshyn, 2022). Kurumsal akademik arşivlerin büyük bölümü, "Açık Arşivler Girişimi" (Open Archives Initiative – OAI) standartlarına uygun biçimde yapılandırılmıştır. OAI'nin geliştirdiği protokoller sayesinde dijital içerikler yapılandırılmış biçimde erişilebilir hale gelmiş; bu sayede Google gibi genel arama motorları veya Citebase gibi özel hizmet sağlayıcılar aracılığıyla keşfedilebilirlik artmıştır (Pinfield, 2005). Ayrıca bu arşivler, açık erişim ilkeleri doğrultusunda bilimsel bilginin serbest dolaşımını teşvik etmektedir.

Açık erişim, özellikle kamu kaynaklarıyla finanse edilen araştırmaların çıktılarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak araştırmacıların görünürlüğünü ve atıf alabilirliğini artırmaktadır (Harnad, 2003). Açık erişim yayınlara arama motorları veya e-posta uyarıları aracılığıyla hızlı ve ücretsiz erişim mümkündür (Pinfield, 2005). Ancak altyapı ve sürdürülebilirlik maliyetleri, kurumlar veya fon sağlayıcılar tarafından karşılanmalıdır (Suber, 2003). Açık erişimin en yaygın yollarından ikisi, araştırmacıların makalelerini açık erişim dergilerinde yayımlamaları (altın yol – *gold OA*) ve çalışmalarını kurumsal ya da disiplinsel arşivlerde kendi kendilerine arşivlemeleri (yeşil yol – *green OA*) yöntemleridir (Swan ve diğerleri, 2005). Bunun yanı sıra, okuyucu ve yazar açısından hiçbir maliyet içermeyen ve akademik topluluklarca sürdürülen elmas (platin) açık erişim modeli de öne çıkmaktadır (Ancion ve diğerleri, 2023). Disiplin temelli arşivlerin (örneğin arXiv) her alanda uygulanabilir olmaması nedeniyle, kurumsal akademik arşivler daha yaygın ve sürdürülebilir bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Kurumlar bu sayede yalnızca altyapı sağlayıcısı olmakla kalmaz, aynı zamanda araştırma çıktılarını izleme, raporlama ve kurumsal görünürlüğü artırma gibi avantajlar da elde ederler (Pinfield, 2005).

Tarihsel olarak, akademik içeriklerin uzun dönemli korunmasından üniversite kütüphaneleri sorumluyken, elektronik yayınların lisansla erişilir hale gelmesi bu sorumluluğu yayınevlerine kaydırmıştır. Ancak, yayınevlerinin ticari öncelikleri, dijital içeriğin uzun vadeli korunmasında ciddi belirsizliklere yol açmıştır. Bu nedenle kurumsal akademik arşivlerin yalnızca erişim değil, aynı zamanda dijital koruma amacını da taşıdığı vurgulanmaktadır (Pinfield, 2005). Öte yandan, bazı yayınevleri ve bilimsel dernekler, açık erişim hareketinin gelir modellerine zarar vereceği endişesiyle bu sürece karşı çıkmaktadır (Goodman, 2004; Poynder, 2004). Bugün akademik yayıncılık ekosistemi; ücretli geleneksel dergiler, açık erişimli dergiler ve

kurumsal akademik arşivler gibi çeşitli modellerle birlikte varlığını sürdürmektedir. Ancak geçiş sürecinde kurumların, aynı içeriğe birden fazla yolla erişim için ödeme yapmak zorunda kalması dikkat çekici bir çelişki olarak hala varlığını sürdürmektedir (Pinfield, 2005). Sonuç olarak, kurumsal akademik arşivlerin doğuşu, akademik iletişim sistemindeki ekonomik baskılar ve teknolojik dönüşümler bağlamında şekillenmiştir. Bilginin erişilebilirliği, korunması ve yaygınlaştırılmasına yönelik bu yapılar, akademik toplulukların daha adil, sürdürülebilir ve açık bir bilim ortamı oluşturma çabasının önemli bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

3. Konunun Önemi

Dijital çağda kurumsal akademik arşivler, akademik çıktıların erişimi, yönetimi, dağıtımı ve korunması için vazgeçilmez araçlar haline gelmiştir. Akademik verilerin hacmi ve karmaşıklığı giderek artarken, YZ teknolojilerinin kurumsal akademik arşivlere entegrasyonu artık elzem bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. YZ, açık bilim ve bilgi paylaşımının daha geniş hedeflerini destekleyerek, arşivlerin verimliliğini, erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini artırmaktadır (Мащенко ve Gaidar, 2025). Kurumsal akademik arşivlerde YZ'nın uygulanmasının önemi, artan dijital veri hacmini etkin şekilde yönetme ve verilerin bütünlüğünü koruma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. YZ teknolojileri, belge sınıflandırması ve metin çıkarma gibi görevleri otomatikleştirerek arşiv koleksiyonlarının daha standart, güvenilir ve sürdürülebilir bir şekilde organizasyonunu mümkün kılar. Bu teknolojiler yalnızca belge işlemeyi hızlandırmakla kalmaz, aynı zamanda hassas akademik materyallerin uzun vadeli korunmasında kritik öneme sahip akıllı sınıflandırma ve veri koruma işlevlerini de sağlar (Wali, 2025). YZ'nin kurumsal akademik arşivlerde sunduğu temel avantajlardan biri,

üst veri oluşturma ve sınıflandırma süreçlerini otomatikleştirme yeteneğidir. Geleneksel üst veri küratörlüğü, emek yoğun ve tutarsızlıklara açıktır; ancak YZ destekli doğal dil işleme araçları, anahtar kelimeleri çıkarabilir, içerikleri kategorilere ayırabilir ve konu başlıkları önerebilir, böylece doğruluk artarken manuel çaba önemli ölçüde azalır (Wang, Yu ve Zhang, 2019). Bu gelişme, akademik çıktıların keşfedilebilirliğini artırmakta, kullanıcı deneyimini iyileştirmekte ve araştırma görünürlüğünü desteklemektedir. YZ ayrıca arama ve öneri sistemlerinin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynar. Makine öğrenimi algoritmaları, arama sonuçlarını kullanıcı davranışlarına göre kişiselleştirerek araştırmacıların ilgili materyalleri daha etkin keşfetmesini sağlar (Beel ve diğerleri, 2016).

Büyük veri kümelerinin içerik analizinde ve trend tanımlamada YZ'nin kullanımı, akademik kurumların stratejik planlama ve politika geliştirme süreçlerini desteklemektedir (Tiddi ve Bailoni, 2022). Dijital belgelerin uzun vadeli korunmasında da YZ kritik bir araçtır. Tahmine dayalı analizler ve anormallik tespit sistemleri, veri kaybı yaşanmadan önce dijital materyallerin durumunu izleyip riskleri işaretleyebilir. Ayrıca, YZ araçları format geçişlerinde ve erişilebilirlik kontrollerinde yardımcı olarak, içeriklerin zaman içinde kullanılabilirliğini sağlar (López-Nores ve diğerleri, 2020). Kurumsal akademik arşivlerde YZ'nın uygulanması, sadece iş akışlarını kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda sürdürülebilirliği, erişilebilirliği ve yeniliği teşvik ederek arşivlerin akademik ekosistemdeki rollerini güçlendirmektedir. Bu nedenle, akademik kurumlar için YZ destekli çözümlere yatırım yapmak stratejik bir öncelik haline gelmiştir (Hu, Yan ve Xie, 2024; Rahat ve Asnafi, 2025; Kapadni, 2025). YZ'nın akademik arşivlerdeki önemi, sadece operasyonel verimliliği artırmakla sınırlı değildir; aynı zamanda akademik materyallere erişimi demokratikleştirerek küresel bilgi paylaşımını kolaylaştırır ve dijital beşerî bilimler alanındaki girişimleri

destekler. Kapadni (2025), YZ'nın beşerî bilimlerde kullanılan eleştirel analiz ve yorumlama süreçlerini güçlendirerek, küresel kültürel kaynakların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığını ve geleneksel arşiv ortamlarını dönüştürdüğünü belirtmektedir. Bu durum, bilgi paylaşımının araştırma iş birliğini ve disiplinler arası çalışmaları desteklediği akademik bağlamlarda büyük önem taşımaktadır. Schellnack-Kelly ve Modiba (2024) ise YZ'nın görsel-işitsel arşivlerin düzenlenmesi ve korunmasındaki rolünü vurgulayarak, toplumda "akıllı arşivlere" yönelik paradigmaların yükselişine dikkat çekmektedir. Bu tür akıllı arşivler, kültürel mirasın korunması yanında "Toplum 5.0" gibi teknolojik ve toplumsal yeniliklerle uyumlu gelişmeleri mümkün kılmaktadır. YZ uygulamaları, içerik özetleme, otomatik üst veri oluşturma, sohbet robotları ve görsel-işitsel içeriklerin transkripsiyonu gibi işlevlerle kurumsal akademik arşivleri dönüştürmektedir. Özellikle YZ destekli özetleme teknolojileri, belgelerin tamamını okumadan hızlı içgörüler sağlamakta, otomatik üst veri üretimi ise içeriklerin aranabilirliğini ve erişilebilirliğini artırmaktadır. Ayrıca, transkripsiyon teknolojileri sayesinde görsel ve işitsel materyallerin erişilebilirliği artmakta; sohbet robotları ise kullanıcılarla etkileşimde bulunarak rehberlik ve içerik yönlendirme sağlamaktadır. Ancak bu teknolojilerin entegrasyonu, veri gizliliği, telif hakkı ve yanlış bilgi üretimi gibi etik ve teknik sorunları da beraberinde getirmekte, bu yüzden dikkatli ve bilinçli bir yaklaşım gerektirmektedir (Huffman, 2024).

Bilgi üretiminin durmadan artması, mevcut kaynakların etkin yönetimini ve kullanılmasını giderek zorlaştırmaktadır. YZ, üst veri yönetimi, arama, kişiselleştirme ve erişilebilirlik gibi alanlarda yenilikçi çözümler sunarak kurumsal akademik arşivlerin işleyişini dönüştürmektedir. Örneğin, Google Dataset Search, Tagtog ve DataCite Fabrica gibi araçlar üst veri oluşturma ve standardizasyonu otomatikleştirirken; Semantic Scholar ve DeepAI gelişmiş arama yetenekleri sunmaktadır. Ayrıca

Mendeley ve Zotero gibi platformlar, kullanıcı etkinliklerine dayalı kişiselleştirilmiş öneriler sunmakta, YZ destekli sohbet robotları ise kurumsal akademik arşivler arasında daha verimli gezinme imkânı sağlamaktadır. YZ, dil engellerinin aşılması, görme bozukluklarının giderilmesi ve diğer erişim zorluklarının hafifletilmesinde de önemli katkılar sunar. Bununla birlikte, önyargıların azaltılması, veri gizliliği ve şeffaflık gibi etik hususlara da dikkat edilmelidir (Deshmukh, 2025). Sonuç olarak, YZ'nın kurumsal akademik arşivlerde kullanımı, bilgi yönetimi ve dijital koruma alanlarında dönüştürücü bir gelişmeyi temsil etmekte, akademik kaynakların değerini ve erişilebilirliğini artırarak araştırma ekosistemine önemli katkılar sağlamaktadır.

4. Literatür Taraması

Tarihsel süreçte kurumsal akademik arşivlerle ilgili sayısız çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar birçok bakımdan birbirinden ayrılmaktadır; kimi çalışmalar ülkelere göre kurumsal akademik arşivlerin genel durumlarını incelerken, kimileri kurumsal akademik arşivlerde yaşanan çeşitli sorunları ele almakta, bazıları ise kurumsal akademik arşivlerin kullanım alanları, teknolojik gelişmeler veya sürdürülebilirlik gibi farklı boyutlarına odaklanmaktadır.

Bu kitap bölümünde, kurumsal akademik arşivler bağlamında YZ teknolojilerinin kullanımı ele alındığı için, literatür taraması da iki ana eksende yapılandırılmıştır. İlk olarak, kurumsal akademik arşivlerin gelişimi, işlevleri ve karşılaştığı temel sorunlara odaklanan çalışmalar tematik biçimde ele alınmaktadır. Ardından, YZ teknolojilerinin bilgi hizmetleri, özellikle de kurumsal akademik arşivler ve açık erişim sistemleri üzerindeki etkisini irdeleyen güncel literatüre yer verilmektedir. Böylece, kurumsal akademik arşivlerin mevcut durumu ile YZ temelli dönüşüm potansiyeli arasındaki ilişki kuramsal bir bağlamda değerlendirilmiştir.

4.1. Kurumsal Akademik Arşivlere Yönelik Temel Yaklaşımlar

Kurumsal akademik arşivler üzerine yapılan çalışmalar, bu yapının farklı boyutlarını ele alarak zengin bir literatür oluşturmuştur. Bazı araştırmalar, ülkeler düzeyinde kurumsal akademik arşivlerin gelişim süreçlerini ve açık erişim politikalarının benimsenme düzeyini incelemiş, arşivlerin genel durumuna ışık tutmuştur (Kayaoğlu, 2006; Polat, 2006; Tonta, 2008; Nazim & Mukherjee, 2011; Cengiz, 2021; Cengiz Mater, 2024a). İçerik türlerinin çeşitliliği, büyüme süreci ve sürdürülebilirliğe dair karşılaşılan zorluklar da literatürde sıkça ele alınmıştır (Tonta, 2008; Cengiz, 2021; Rafiq, 2022; Cengiz Mater, 2024b). Bu çalışmalar kapsamında bütçe kısıtlamaları (Tonta, 2008; Joo, Hofman ve Kim, 2019; Rafiq, 2022; Cengiz Mater, 2024b), akademik farkındalık eksikliği (Van Westrienen ve Lynch, 2005; Tonta, 2008; Nazim ve Mukherjee, 2011; Odabaş ve Binici, 2013; Wirba Singeh, Abrizah ve Harun Abdul Karim, 2013; Alaca, Büyükçolpan ve Kanık, 2019; Zan ve diğerleri, 2020; Rafiq, 2022; Cengiz Mater, 2024b), yönetim desteğinin yetersizliği (Tonta, 2008; Joo, Hofman ve Kim, 2019; Alaca, Büyükçolpan ve Kanık, 2019; Rafiq, 2022; Cengiz Mater, 2024b), personel eğitiminin sınırlı olması (Tonta, 2008; Wirba Singeh, Abrizah ve Harun Abdul Karim, 2013; Cengiz Mater, 2024b), teknik altyapı eksiklikleri (Tonta, 2008; Wirba Singeh, Abrizah ve Harun Abdul Karim, 2013; Joo, Hofman ve Kim, 2019; Alaca, Büyükçolpan ve Kanık, 2019; Zan ve diğerleri, 2020; Cengiz, 2021; Rafiq, 2022; Ezema ve Eze, 2024; Cengiz Mater, 2024b), etik sorunlar (Van Westrienen ve Lynch, 2005; Tonta, 2008; Odabaş ve Binici, 2013; Keil, 2014; Joo, Hofman ve Kim, 2019), kullanıcı katkısı için gereken zaman ve çaba (Van Westrienen ve Lynch, 2005; Wirba Singeh, Abrizah ve Harun Abdul Karim, 2013; Keil, 2014; Cengiz Mater, 2024b), yetkin personel eksikliği (Safdar, 2021; Ezema ve Eze, 2024; Cengiz Mater, 2024b) ve yasal düzenlemelerin yetersizliği (Van

Westrienen ve Lynch, 2005; Zan ve diğerleri, 2020; Cengiz, 2021; Cengiz Mater, 2024b) gibi başlıklar öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, literatür incelendiğinde kurumsal akademik arşivlerle ilgili çalışmaların büyük ölçüde mevcut yapısal sorunlar, sürdürülebilirlik ve politika boyutlarına odaklandığı görülmektedir.

4.2. Yapay Zekâ ve Bilgi Hizmetleri: Kurumsal Akademik Arşivlere Yansımaları

YZ teknolojilerinin bilgi hizmetleriyle entegrasyonu, kurumsal akademik arşivlerin yalnızca dijital bilgi depolama alanları olmanın ötesine geçmesini sağlamış, bu sistemleri daha erişilebilir, verimli ve kullanıcı odaklı yapılara dönüştürmüştür. Akademik kurumların araştırma çıktılarının etkin biçimde yönetilmesi ve paylaşılması süreçlerinde YZ destekli çözümlerin sağladığı katkılar, literatürde giderek daha fazla görünürlük kazanmaktadır.

YZ'nin kurumsal akademik arşivlerdeki en temel katkılarından biri, veri yönetimini iyileştirme ve bilgiye erişimi kolaylaştırma kapasitesidir. Asadi ve diğerleri (2019), YZ'nin büyük veri kümelerini analiz etme yeteneği sayesinde daha etkili veri düzenleme ve alma imkânı sunduğunu ve bu durumun araştırmacılar için kurumsal akademik arşivlerin genel faydasını artırdığını belirtmektedir. Benzer şekilde, Kay ve Kummerfeld (2019), kullanıcı davranışlarını analiz eden algoritmalar aracılığıyla kişiselleştirilmiş içerik önerilerinin mümkün hâle geldiğini ifade etmiştir. YZ tabanlı sistemlerin otomatik sınıflama, konu modelleme ve öneri algoritmaları ile entegrasyonu, bilgi keşfi süreçlerini hızlandırmakta ve kullanıcıların ilgilendikleri içeriklere daha hızlı ulaşmalarını sağlamaktadır. Beel ve diğerleri (2016), akademik yayın öneri sistemlerini analiz ettikleri çalışmada bu tür sistemlerin kullanıcı deneyimini önemli ölçüde geliştirdiğini ortaya koymuştur. Aynı bağlamda, Kufel ve diğerleri (2023), ma-

kine öğrenimi algoritmalarıyla atıf örüntülerinin analiz edilerek yeni araştırma alanlarına ilişkin içgörülerin geliştirilebileceğini vurgulamıştır. Kurumsal akademik arşivlerin içerik keşfi ve ilişkilendirme işlevlerinde YZ'nin sunduğu olanaklar da dikkat çekmektedir. Tiddi ve Bailoni (2022), bilgi grafikleri sayesinde bilimsel veriler arasındaki ilişkilerin daha net biçimde kurulabildiğini ve araştırmacılara yeni bağlantılar oluşturma fırsatı sunduğunu göstermiştir. Huffman (2024) ise, doğal dil işleme tekniklerinin bilgi grafikleriyle birlikte kullanılmasıyla içeriklerin keşfedilebilirliğinde önemli iyileşmeler sağlandığını savunmaktadır. YZ teknolojileri yalnızca erişim ve keşifle sınırlı kalmayıp, dijital koruma ve format dönüşümü gibi teknik konularda da önemli rol oynamaktadır. López-Nores ve diğerleri (2020), eski dijital dosya formatlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında YZ destekli otomasyonun verimliliğini vurgulamıştır. Deshmukh (2025) ise bu teknolojilerin kurumsal akademik arşivlerde bilgi paylaşımını devrimsel boyuta taşıdığını ve insan kaynağının stratejik görevlere yönlendirilmesine imkân tanıdığını belirtmektedir. Bir diğer önemli katkı ise YZ'nin erişilebilirlik ve kapsayıcılığı artırma potansiyelidir. Green ve Brown (2019) ile Koller ve Wood (2018), YZ destekli sistemlerin özellikle açık erişim girişimlerinde kullanıcı deneyimini artırarak yeni kullanıcı gruplarını da sistemlere dâhil ettiğini göstermektedir. Li ve Zhang (2021), dijital arşivlerin önündeki teknik ve toplumsal engellerin YZ uygulamaları ile aşılabileceğini savunurken, OpenAI (2023) ve Taylor (2022) çalışmalarında bu sistemlerin görme engelliler gibi özel gereksinimli kullanıcı grupları için erişimi kolaylaştırdığını belirtmiştir. YZ'nin açık bilim ve veri politikalarıyla bütünleşmesi, kurumsal akademik arşivlerin kurumsal stratejilerdeki yerini daha da güçlendirmektedir. Uzwyshyn (2023), araştırma kütüphanelerinin açık bilim ekosistemi içerisinde YZ destekli hizmet modelleriyle dönüşüm geçirdiğini ortaya koymuş; bilgi grafikleri, doğal dil işleme ve makine öğrenimi gibi teknolojile-

rin kullanıcıya daha kişiselleştirilmiş bilgi sunumu sağladığını belirtmiştir. Bu dönüşümün başarısı için açık veri yönetimi, teknik altyapı ve dijital yetkinliklerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tüm bu çalışmalar, YZ teknolojilerinin kurumsal akademik arşivlerde üst veri üretimi, arama işlevlerinin geliştirilmesi, içerik ilişkilendirme, erişilebilirlik, kişiselleştirme ve dijital sürdürülebilirlik gibi birçok alanda değer yarattığını göstermektedir. Bununla birlikte, sistemlerin etik boyutu, algoritmik önyargılar ve şeffaflık konuları da dikkatle ele alınmalıdır (Huffman, 2024). Literatürdeki bu güncel yaklaşımlar, YZ'nın kurumsal akademik arşivlerin işleyişinde çok boyutlu bir dönüşümün öncüsü olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Kurumsal Akademik Arşivlerde Yapay Zekâ Uygulamaları: Kullanım Alanları ve Güncel Yaklaşımlar

Kurumsal akademik arşivler, üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından üretilen bilimsel çıktıların uzun vadeli korunmasını, erişimini ve görünürlüğünü sağlayan dijital platformlardır. Bu arşivler, özellikle açık erişim hareketinin ivme kazanmasıyla birlikte, akademik bilginin demokratikleşmesi sürecinde kilit rol oynamaya başlamıştır (Polat, 2006; Tonta, 2007). Son yıllarda ise, YZ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, bu arşivlerin yönetimi, erişilebilirliği ve içerik analizi alanlarında dönüşüm yaşanmaktadır. YZ teknolojileri, kurumsal akademik arşivlerde birçok alanda devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Özellikle içerik keşfi, otomatik sınıflandırma, öneri sistemleri ve dijital koruma süreçlerinde aktif rol oynayabilmektedir. YZ teknolojilerinin, kurumsal akademik arşivlerde olduğu gibi de arşivcilik alanının genelinde belge sınıflandırma, indeksleme, üst veri oluşturma, özetleme, çeviri ve akıllı arama gibi işlemleri otomatikleştirerek zaman tasarrufu sağlama ve hata riskini

azaltmada başarılı olduğu bilinmektedir (Binici, 2019; Cibaroğlu ve Yalçınkaya, 2019; Colavizza ve diğerleri, 2022; Aydın, 2023; Kılıç ve diğerleri, 2019; Rolan ve diğerleri, 2018).

Wang, Yu ve Zhang (2019), derin öğrenme teknikleri kullanarak akademik içeriklerin otomatik olarak sınıflandırılmasını sağlamış; bu teknolojilerin kurumsal akademik arşiv içerisinde erişim kolaylığına katkı sunduğunu göstermiştir. Doğal dil işleme, makine öğrenimi ve öngörücü analizler dâhil olmak üzere YZ teknolojileri, veri sınıflandırması, üst veri zenginleştirme ve öngörücü koruma gibi yoğun çaba gerektiren işlemleri otomatikleştirmek için giderek daha fazla kullanılmaktadır (Rahat ve Asnafi, 2025; Мащенко ve Gaidar, 2025). Bu teknolojilerin kurumsal akademik arşiv süreçlerine entegrasyonu, yalnızca operasyonel iş akışlarını iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda karmaşık ve yapılandırılmamış veri kümelerinin ayrıntılı analizini mümkün kılarak arşiv araştırmasının kapsamını da genişletmektedir (Bakker ve Castro, 2023). YZ, bilgisayar sistemlerinin insan zekâsını; öğrenme, akıl yürütme ve kendini geliştirme yetileriyle taklit etmesidir (Russell ve Norvig, 2021). Görüntü tanıma, doğal dil işleme ve karar destek sistemleri gibi alanlarda hızla gelişen YZ, veri işleme ve içerik sunumunu daha etkili hâle getirerek bilgi paylaşımında yenilikçi olanaklar sunar. Açık erişimle birleştiğinde ise bilgiye eşit erişim sağlayarak küresel bilgi paylaşımında önemli fırsatlar yaratır (Deshmukh, 2025, s.72).

Kurumsal akademik arşivlerde YZ teknolojilerinin hangi alanlarda kullanıldığı, literatürdeki mevcut çalışmalar ışığında aşağıda derlenmiştir.

5.1. Otomatik Üst Veri Oluşturma ve Zenginleştirme

Üst veri yönetimi, açık erişim içeriğinin düzenlenmesi ve erişilebilirliği açısından kritik bir rol oynamakta olup, YZ teknolojileriyle önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Makine öğrenimi

ve doğal dil işleme gibi yöntemler sayesinde üst veri oluşturma, sınıflandırma ve etiketleme süreçleri otomatikleşmekte, bu da hem hataları azaltmakta hem de verimliliği artırmaktadır. YZ tabanlı araçlar, akademik yayınlardan anlamlı kavramları çıkararak daha tutarlı ve nitelikli üst veri kayıtları oluşturur. Ayrıca bu sistemler, kullanıcıların yalnızca anahtar kelimelerle değil, sorguların bağlamına göre de bilgiye ulaşmasını kolaylaştırarak erişilebilirliği artırır. YZ'nin üst verileri sürekli olarak güncelleme ve iyileştirme kapasitesi, açık erişim platformlarının sürdürülebilirliğini ve ölçeklenebilirliğini destekler (Deshmukh, 2025, s.73).

Google Dataset Search, web genelinde yayımlanmış veri kümelerini keşfetmeye olanak tanıyan bir araç olup, YZ destekli üst veri yönetiminin açık erişimli kurumsal akademik arşivlerdeki uygulamasına iyi bir örnek teşkil eder. YZ algoritmaları sayesinde veri kümeleri yapı, içerik ve üretim süreçlerine göre taranır, üst verileri analiz edilerek dizine eklenir. Bu yaklaşım, araştırmacıların ihtiyaç duydukları veri kaynaklarına daha hızlı erişmesini sağlar. Kütüphaneler de benzer teknikleri kullanarak veri kümelerini konu, veri türü ve lisans bilgisi gibi unsurlara göre otomatik olarak sınıflandırabilir. Böylece açık erişim arşivlerinde yer alan bilimsel veriler, uluslararası standartlara uygun ve zenginleştirilmiş üst verilerle daha erişilebilir hâle gelir (Google Dataset Search, 2025).

YZ tabanlı bir araç olan *Tagtog*, kurumsal akademik arşivlerde üst veri işlerini otomatikleştirerek önemli ölçüde kolaylaştırır. Belgeleri etiketleme ve sınıflandırma süreçlerini makine öğrenimiyle destekleyerek, büyük veri koleksiyonlarında tutarlı ve doğru üst veriler üretir. Bu sayede kataloglama süreci hızlanırken, bilgi uzmanları daha nitelikli işlere odaklanabilir. Özellikle dijitalleştirilmiş kitaplar, araştırma makaleleri ve tarihî belgeler gibi içeriklerin korunmasında, doğru üst veriye dayalı erişim ve yönetim büyük önem taşırken, Tagtog bu sürece güçlü

katkı sunar. Aynı zamanda erişilebilirliği ve keşfedilebilirliği artırarak açık erişim girişimlerine değer katar. Üst veri iş akışını otomatikleştiren kütüphaneler, dijital içeriklerini daha etkili bir şekilde kullanıcılarla buluşturabilir (Tagtog, 2025).

DataCite Fabrica, dijital arşivlerde bilgi yönetimini iyileştirmek amacıyla geliştirilen YZ destekli bir üst veri çözümüdür. Araştırma verilerinin daha sistemli ve erişilebilir bir biçimde sunulması için üst veri üretim süreçlerini otomatikleştirir, doğruluğunu artırır ve içerikleri anlamlı bağlantılarla zenginleştirir. Bu sayede hem keşfedilebilirlik hem de birlikte çalışabilirlik gelişir. İnsan kaynaklı hataları en aza indirerek, veri kümelerinin küresel standartlara uygun biçimde sunulmasını sağlar. Ayrıca, farklı açık erişim platformları arasında içeriklerin tutarlı biçimde paylaşılmasına imkân tanır. DataCite Fabrica'nın sunduğu veri zenginleştirme ve kaynaklar arası bağ kurma yetenekleri, arşivlerin güvenilirliğini ve erişim kalitesini yükseltir (DataCite, 2025).

5.2. Akıllı Arama ve Bilgi Erişimi

YZ, dijital arşivlerin arama yeteneklerini büyük ölçüde geliştirerek kullanıcıların ilgili materyallere verimli bir şekilde ulaşmasını sağlar. Gelişmiş algoritmalar ve doğal dil işleme sayesinde kurumsal akademik arşivler karmaşık arama sorgularını anlayabilir ve daha doğru sonuçlar sunabilir.

Semantic Scholar, YZ destekli bir akademik arama motorudur. Gelişmiş YZ algoritmaları sayesinde, geleneksel arama motorlarının ötesine geçerek akademik araştırmaların daha etkili bir şekilde bulunmasını ve keşfedilmesini sağlar. *CORE Discovery*, açık erişimli içeriklere erişimi artırmak için geliştirilen güçlü YZ destekli bir başka araçtır. Makine öğrenmesi algoritmalarını kullanarak akademisyenlerin ilgili akademik içerikleri bulmalarına yardımcı olur ve bu yönüyle akademik makalelerin aranması ve erişilmesini kolaylaştıran değerli bir

araçtır. *DeepAI*, erişilebilirliği ve içerik keşfini geliştiren bir başka yenilikçi YZ destekli araçtır. Metinsel ve görsel girdileri birleştirerek özgün bir arama yaklaşımı sunar (Deshmukh, 2025, s.75).

5.3. Kişiselleştirme ve Kullanıcı Etkileşimi

Kurumsal akademik arşivlerin geleceği, giderek artan bir biçimde kişiselleştirme olanakları ve kullanıcı etkileşimi etrafında şekillenmektedir. Dijital kütüphane ve arşiv sistemlerinin evrimi, kullanıcı deneyiminin merkezde yer aldığı, bireyselleştirilmiş hizmet modellerini öne çıkarmaktadır. Bu dönüşümde, YZ teknolojilerinin sunduğu olanaklar belirleyici bir rol üstlenmektedir. YZ sistemleri; kullanıcıların arama geçmişi, içerik tercihleri ve etkileşim alışkanlıklarını analiz ederek, özelleştirilmiş kaynak önerileri sunmakta ve arayüz tasarımlarını bireysel ihtiyaçlara göre uyarlayabilmektedir. Bu gelişmeler, özellikle akademisyenler, araştırmacılar ve öğrenciler açısından dijital içeriklerle daha etkin, verimli ve anlamlı bir etkileşim kurulmasını olanaklı kılmakta; dijital arşivlerin kullanıcı odaklı bir yapıya dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

YZ yeteneklerine sahip sohbet botları, dijital arşivlerde kullanıcı etkileşimini ve kişiselleştirmeyi geliştirmek için hızla vazgeçilmez araçlar hâline gelmektedir. Bu sohbet botları, kullanıcıların platformlarda gezinmesine, ilgili kaynakları bulmasına ve genel deneyimlerini iyileştirmesine yardımcı olmak için etkileşimli ve gerçek zamanlı destek sağlayarak YZ'dan faydalanır. *Mendeley*, özellikle akademik araştırmalarda, YZ destekli çözümlerin dijital arşivlerde kullanıcı etkileşimini ve kişiselleştirmeyi nasıl dönüştürdüğüne dair harika bir örnektir. Genellikle bir atıf yönetim uygulaması olarak bilinen Mendeley, temel atıf yönetiminin ötesine geçerek kullanıcı deneyimlerini geliştiren ve iş birliğini teşvik eden çeşitli YZ destekli özellikler sunar. *Zotero*, bibliyografya, atıf ve kaynakların yönetimi ve düzen-

lenmesi yoluyla araştırma süreçlerini iyileştiren popüler bir atıf yönetim uygulamasıdır. Kişiselleştirme ve kullanıcı etkileşimi bağlamında Zotero, kullanıcı deneyimini geliştirmek ve araştırma sürecini hızlandırmak amacıyla YZ destekli yetenekleri bünyesinde barındırır (Deshmukh, 2025, s.76).

5.4. Kapsayıcılık ve Erişilebilirliğin Sağlanması

YZ, kurumsal akademik arşivlerin farklı kullanıcı grupları tarafından erişilebilir ve kapsayıcı platformlara dönüşmesinde kilit bir rol oynamaktadır. YZ bunu öncelikle çok dilli destek yoluyla sağlamaktadır. Doğal dil işleme araçları, arşiv içeriklerini birden fazla dile çevirebildiğinden, ana dili farklı olan kullanıcılar bilgiye kolayca erişebilir ve içeriği anlayabilir. Ayrıca, YZ destekli konuşmadan metne ve metinden konuşmaya teknolojileri, görme veya işitme engeli olan bireylerin arşiv içeriğiyle etkili şekilde etkileşim kurmalarını sağlar. Gelişmiş görsel tanıma araçları ise görsel içerikler için betimleyici metinler sunarak görme engelli kullanıcıların erişimini artırır. Buna ek olarak, YZ tabanlı kişiselleştirme algoritmaları, farklı yeteneklere sahip kullanıcılar için optimize edilmiş arayüzler ve özel öneriler sunarak bireysel ihtiyaçlara cevap verir. Bu gelişmeler sayesinde YZ, yalnızca erişilebilirlik engellerini ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda dijital arşivlerin küresel bilgi paylaşımında kapsayıcılık ve eşitlik ilkelerini desteklemesini mümkün kılar. *Otter.ai*, konuşulan içeriği yüksek doğrulukla metne dönüştürmek üzere tasarlanmış YZ destekli bir transkripsiyon hizmetidir. Gerçek zamanlı transkripsiyon ve ses kaydı sunarak erişilebilir sesli ve görüntülü içerik oluşturmak için değerli bir kaynak sağlar. Konuşmacı tanıma, anahtar kelime etiketleme ve çoklu dil desteği gibi özellikleri sayesinde Otter.ai, tartışmaların, derslerin ve sunumların işitme engeli olan bireyler de dâhil olmak üzere daha geniş bir kitle tarafından kolayca erişilebilir ve anlaşılır olmasını

garanti eder (Herdiyanti, 2024). *Microsoft Translator*, açık erişim ve dijital arşivlerde YZ kullanımı bağlamında kapsayıcılık ve erişilebilirliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gerçek zamanlı çeviri hizmeti sunarak dil engellerini ortadan kaldırır. Açık erişim arşivlerinin küresel kapsamı ve çeşitli kullanıcı ile katkı sağlayıcı profilleri nedeniyle, dil çoğu zaman bilgi alışverişinin önünde bir engel teşkil edebilir. Microsoft Translator, içeriğin birden fazla dile kolayca çevrilmesini sağlayarak, ana dili farklı olan kullanıcıların dilsel geçmişlerinden bağımsız olarak araştırmalara, eğitim materyallerine ve verilere erişebilmesini mümkün kılar (Yudiarti, 2019).

Son yıllarda analitik hesaplama araçları ve keşif tekniklerinde gözlemlenen hızlı ilerleme, özellikle YZ temelli metodolojilerin araştırma alanlarında önemli açılımlar yaratmasına olanak sağlamıştır. 2017–2022 yılları arasında makine öğrenimi, derin öğrenme ve sinir ağları gibi alanlarda kaydedilen gelişmeler; açık bilim yaklaşımlarının güçlenmesine, araştırma süreçlerinin daha ölçeklenebilir ve erişilebilir hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu teknolojik atılımlar, bilgisayarlı görü (örneğin yüz ve nesne tanıma), doğal dil işleme (örneğin konuşmadan metne dönüştürme ve çok dilli çeviri), siber güvenlik (örneğin dolandırıcılık tespiti), konuşmalı YZ sistemleri, robotik aracılar ve stratejik akıl yürütme uygulamaları (örneğin AlphaGo gibi sistemler) gibi birçok farklı alana yayılmıştır. Bu ilerlemenin arkasında ise gelişmiş algoritmaların yanı sıra artan hesaplama gücü, daha nitelikli üst veri şemaları, erişilebilir çevrimiçi veri kümeleri ve açık bilim odaklı araştırma altyapılarının gelişimi yer almaktadır (Uzwyshyn, 2023). Bu çok katmanlı dönüşüm, hem dijital bilgi ekosistemlerinin yapı taşlarını yeniden tanımlamakta hem de akademik üretimin geleceğini şekillendirmektedir. Microsoft'un mobil uygulaması *Seeing AI*, "Kapsayıcılık ve Erişilebilirliğin Sağlanması" bağlamında, özellikle görme engelli bireyler için dijital arşivlerin erişilebilirliğini artırmada görsel

tanıma temelli YZ teknolojilerinin rolü dikkat çekicidir. *Seeing AI*, kullanıcıların çevrelerini daha iyi anlamalarına yardımcı olmak amacıyla sahneleri tanımlamak, metinleri okumak ve nesneleri tanımak için YZ'dan yararlanmaktadır. Uygulama, dijital içerikleri sesli olarak sunarak görme engelli bireylerin belge, fotoğraf ve görsel içeriklere erişimini kolaylaştırır. *Seeing AI* gibi araçlar sayesinde, dijital bilgi kaynakları yalnızca daha erişilebilir hâle gelmekle kalmaz, aynı zamanda bilgiye eşit erişim ilkesine katkı sağlayarak dijital kapsayıcılığı da güçlendirir (Deshmukh, 2025, s.78).

6. Sonuç

Bilginin üretimi, paylaşımı ve erişimi alanı, açık erişim ve YZ teknolojilerinin birleşimiyle birlikte köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. YZ, kurumsal akademik arşivleri dönüştürerek açık erişimi daha verimli, kapsayıcı ve etkili hale getirmektedir. Karmaşık süreçleri otomatikleştirerek, kullanıcı etkileşimini artırarak ve küresel bilgi paylaşımını teşvik ederek, YZ araçları bu dönüşümün öncüsü konumundadır. Günümüzde açık erişim kaynaklarının keşfedilebilirliği, kullanılabilirliği ve erişilebilirliği YZ teknolojileri tarafından büyük ölçüde iyileştirilebilmektedir. YZ, dil çevirisini otomatikleştirerek, üst veri etiketlemeyi kolaylaştırarak ve karmaşık algoritmalar kullanarak kişiselleştirilmiş materyali düzenleyerek ana dili olmayan konuşmacılar ve engelli kişiler için engelleri ortadan kaldırabilmektedir. Bununla birlikte, araştırmacılar artık YZ destekli teknolojiler sayesinde daha önce duyulmamış hız ve hassasiyetle muazzam miktarda açık erişim verisini değerlendirebilir hale gelmektedir (Deshmukh, 2025).

Literatür, kurumsal akademik arşivlerin YZ ile önemli bir dönüşüm sürecine girdiğini göstermektedir. Türkiye özelinde teknik altyapı ve yönetsel politika eksikliklerine rağmen umut

verici adımlar atılmaktadır. Küresel ölçekte ise bilgi grafikleri, öneri sistemleri, otomatik sınıflandırma ve dijital koruma alanlarında ileri düzey uygulamalar mevcuttur. Bu bağlamda, YZ'nin kurumsal akademik arşivlerin etkinliğini artırma, içeriklere erişimi kolaylaştırma ve sürdürülebilirliği sağlama potansiyelinin oldukça büyük olduğu görülmektedir. Gelecek çalışmalarda bu teknolojilerin uygulama düzeyi, etik sınırları ve kullanıcı etkileri detaylı şekilde değerlendirilmelidir.

Kurumsal akademik arşivler, üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından üretilen bilimsel bilgi birikiminin korunması, erişilebilirliğinin artırılması ve açık bilim anlayışı çerçevesinde paylaşılması için kritik öneme sahiptir. Son yıllarda YZ teknolojilerinin bu kurumsal akademik arşivlerdeki rolü giderek artmakta, veri erişimi, içerik keşfi, otomatik sınıflandırma ve erişilebilirlik gibi alanlarda önemli katkılar sunmaktadır.

Literatürden elde edilen bilgiler ışığında kurumsal akademik arşivlerde YZ kullanımı ile ilgili bazı öneriler sunmak yerinde olacaktır.

- Kurumsal akademik arşivler; üst veri oluşturma, sınıflandırma ve içerik keşfedilebilirliğini geliştirmek için YZ teknolojilerine yatırım yapmalıdır.
- Kurumsal akademik arşiv yöneticilerinin kurumsal ihtiyaçlara göre uyarlanmış özelleştirilmiş araçlar geliştirmek için YZ uzmanlarıyla iş birliği yapması planlara dâhil edilmelidir.
- YZ destekli analizler, kullanıcı davranışını daha iyi anlamak ve kurumsal akademik arşivin içeriğine erişimi iyileştirmek için kullanılmalıdır.
- Kurumsal akademik arşivlerde çalışan kütüphane ve arşiv profesyonellerinin YZ okuryazarlığını geliştirmek için eğitim programları tasarlanmalıdır.

- Doğal dil işleme araçları, gelişmiş arama işlevlerini ve çok dilli erişimi desteklemek için kurumsal akademik arşivlere entegre edilmelidir.
- Kurumlar, dijital içeriği yönetme ve korumada YZ'nin sorumlu kullanımı için etik yönergeler ve politikalar geliştirmelidir.

Kaynakça

Alaca, E., Büyükçolpan, T. ve Kanık, L. (2019). Bilimsel bilginin erişiminde ve paylaşımında kurumsal açık arşiv yaklaşımı: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 20, 1–39. https://doi.org/10.15612/BD.2019.736

Ancion, Z., Borrell-Damián, L., Mounier, P., Rooryck, J., ve Saenen, B. (2023). Elmas açık erişim için eylem planı [Çev. Zehra Taşkın]. https://doi.org/10.5281/ZENODO.7844635

Asadi, S., Abdullah, R., Yah, Y. ve Nazir, S. (2019). Understanding institutional repository in higher learning institutions: A systematic literature review and directions for future research. *IEEE Access*, 7, 35242–35263. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2897729

Aydın, C. (2023). Dijital dönüşüm bağlamında belgenin yaşam döngüsü süreçlerinin yönetiminde yapay zekâ kullanımı. *Bilgi Yönetimi, 6*(1), 21-42. https://doi.org/10.33721/by.1268483

Bakker, R., ve Castro, M. (2023). From pixels to python: When digital collections befriend artificial intelligence. *JDMM*, *12*(2), 157. https://doi.org/10.69554/amaj9690

Beel, J., Gipp, B., Langer, S. ve Breitinger, C. (2016). Paper recommender systems: A literature survey. *International Journal on Digital Libraries, 17*(4), 305–338. https://doi.org/10.1007/s00799-015-0156-0

Binici, K. (2019). Makine öğrenmesi yaklaşımıyla e-belgelere standart dosya plan numaralarının otomatik olarak atanması üzerine bir çalışma. *Bilgi Yönetimi, 2*(2), 116-126. https://doi.org/10.33721/by.654464

Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI). (2002). Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Çev. Sönmez Çelik, Onur Buğan, ve Burcu Keten) 14 Şubat 2002, Budapeşte, Macaristan. https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/turkish-translation/

Cengiz, E. (2021). Türkiye'deki kurumsal akademik arşivler üzerine bir değerlendirme. *Arşiv Dünyası, 8*(1), 41–54. https://doi.org/10.53474/ad.855508

Cengiz Mater, E. (2024a). Açık erişim ve kurumsal akademik arşivler üzerine nicelik analizi. B. S. Sarıçoban (Yay. Hazl.), II. Uluslararası Gelenekten Geleceğe Bilgi ve Belge Yönetimi Sempozyumu: Kalkınmada Veri, Bilgi, Bilişim ve Yönetişim kitabı içinde (ss. 204-212). İdeal Kültür Akademi.

Cengiz Mater, E. (2024b). The current state of institutional repositories in universities of Türkiye: An applied research study. *Information Development*. https://doi.org/10.1177/02666669241282339

Cibaroğlu, M. O. ve Yalçınkaya, B. (2019). Belge ve arşiv yönetimi süreçlerinde büyük veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaları. *Bilgi Yönetimi, 2*(1), 44-58. doi:10.33721/by.570634

Colavizza, G., Blanke, T., Jeurgens, C. ve Noordegraaf. J. (2021). Archives and AI: An overview of current debates and future perspectives. *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH), 15*(1), 1-15. https://doi.org/10.1145/3479010

DataCite. (2025). DataCite. https://doi.datacite.org/

Deshmukh, R. K. (2025). AI in open access: Revolutionizing digital repositories for knowledge sharing. D. B. Arolkar ve J. G. Hugar (Eds.), AI-Driven Libraries: Shaping the Future of Knowledge Management içinde (ss. 71–80). Qurate Books.

Ezema, I. J. ve Eze, J. (2024). Status and challenges of institutional repositories in university libraries in South–East Nigeria: Implications for visibility and ranking of Nigerian universities. *The Journal of Academic Librarianship, 50*(2), 1–11. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102834

George, S. (2024). Impacts of open access and open repositories on acquisitions and collection development. *International Journal of Social Science Humanity & Management Research, 30*(8), 1116-1125. https://ijsshmr.com/v3i8/Doc/15.pdf

Goodman, D. (2004). The criteria for open access. *Serials Review, 30*(4), 258–264. https://doi.org/10.1016/j.serrev.2004.09.009

Harnad, S. (2003). Eprints: Electronic preprints and postprints. *Encyclopedia of Library and Information Science.* Marcel Dekker, Inc. http://eprints.ecs.soton.ac.uk/7721/01/eprints.htm

Herdiyanti, A. (2024). The use of automatic ai-based notes and transcription services in qualitative research: ethical and methodological concerns. Proceedings of the ALISE Annual Conference. https://doi.org/10.21900/j.alise.2024.1717

Houghton, J. W., Henty, M. ve Steel, C. (2003). *Changing research practices in the digital information and communication environment.* Australian Department of Education, Science and Training. https://openresearch-repository.anu.edu.au/server/api/core/bitstreams/8712a116-32c2-4ca4-9f4a-edefdda447eb/content

Hu, J., Yan, Y. ve Xie, Z. (2024). Application of artificial intelligence-based technology in college archives management. *Journal of Electrical Systems, 20*(7s), 1032-1037. https://doi.org/10.52783/jes.3484

Huffman, P. (2024, Aralık 12). Integrating AI with institutional repositories. Northeast Institutional Repository Day (NIRD). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14418547

Joo, S., Hofman, D. ve Kim, Y. (2019). Investigation of challenges in academic institutional repositories. *Library Hi Tech, 37*(3), 525–548. https://doi.org/10.1108/LHT-12-2017-0266

Kapadni, D. (2025). Digital humanities in the age of AI: Transforming human expression and global knowledge sharing. *IJGHMI, 1*(1), 10–22. https://doi.org/10.63665/ijghmi.v01i01.02

Kay, J. ve Kummerfeld, B. (2019). From data to personal user models for life-long, life-wide learners. *British Journal of Educational Technology, 50*(6), 2871–2884. https://doi.org/10.1111/bjet.12878

Kayaoğlu, H. D. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği, 20*(1), 29–60. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/815165

Keil, D. E. (2014). Research data needs from academic libraries: The perspective of a faculty researcher. *Journal of Library Administration, 54*(3), 233–240. https://doi.org/10.1080/01930826.2014.915168

Kılıç, Ö., Demirtaş, P., Candan, H, Akbayrak, E. H., & Kutlu, O. (2019) Arşivlerde yapay zekâ uygulamaları: GEODI-Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi Ankara Dijital Kent Arşivi örneği. Yalçınkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği (s. 307-324) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Kufel, P., Bargieł-Łączek, J., Kocot, K., Koźlik, M., Bartnikowska, W., Janik, M., Czogalik, L., Dudek, P., Magiera, M., Lis, A., Paszkiewicz, I., Nawrat, Z., Cebula, M. ve Gruszczyńska, K. (2023). What is machine learning, artificial neural networks and deep learning? — Examples of practical applications in medicine. *Diagnostics, 13*(15), 2582. https://doi: 10.3390/diagnostics13152582.

López-Nores, M., Blanco-Fernández, Y., García-Duque, J. ve Pazos-Arias, J. J. (2020). Intelligent preservation of digital content through format migration based on semantic technologies. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 71*(2), 151–162. https://doi.org/10.1002/asi.24227

Мащенко, Н. ve Gaidar, E. (2025). Artificial intelligence technologies in the formation of the archival environment: Problems and prospects. *Историческая Информатика*, (1), 162–173. https://doi.org/10.7256/2585-7797.2025.1.73393

Nazim, M. ve Mukherjee, B. (2011). Open access institutional archives: A quantitative study (2006–2010). *Journal of Library & Information Technology, 31*(4), 317–324. https://doi.org/10.14429/djlit.31.4.1112

Odabaş, H. ve Binici, K. (2013). Öğretim elemanlarının açık erişime karşı tutumları: Atatürk Üniversitesi örneği. N. Oğuz ve İ. Keskin. (Eds.), Arşiv Emektarlarına Armağan içinde (ss.361-374). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

OpenAIRE. (2012). Araştırma kurumları için OpenAIRE kılavuzu (Çev. Gültekin Gürdal, Ata Türkfidanı, Levent Kutlutürk, Sönmez Çelik ve Burcu Keten). *Türk Kütüphaneciliği, 26*(2), 416-438. Erişim adresi: http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/377/370

Pinfield, S. (2005). Self archiving publications. In G. E. Gorman ve F. Rowland (Eds.), Scholarly publishing in an electronic era içinde (ss. 118–145). Facet.

Polat, C. (2006). Bilimsel bilgiye açık erişim ve kurumsal açık erişim arşivleri. *Journal of Social Sciences, 6*, 53–80. https://core.ac.uk/download/pdf/11881235.pdf

Poynder, R. (2004). No gain without pain. *Information Today, 21*(10), 1–5. https://www.infotoday.com/it/oct04/poynder

Rahat, P. ve Asnafi, A. (2025). A glance in using artificial intelligence in archival software for archival centers. S. Mutsagondo (Ed.), Artificial Intelligence in Records and Information Management içinde (ss.239-272). IGI Global. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-9795-4.ch009

Rafiq, M. (2022). Institutional repositories (IRs) in universities of Pakistan: Issues and emergent framework for remedies. *The Journal of Academic Librarianship, 48*(1), 1–11. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102480

Rolan, G., Humphries, G., Jeffrey, L., Samaras, E., Antsoupova, T. ve Stuart, K. (2018). More human than human? Artificial intelligence in the archive. *Archives and Manuscripts, 47*(2), 179-203. doi:10.1080/01576895.2018.1502088

Russell, S. J. ve Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson. https://doi.org/10.1109/MSP.2017.2765202

Safdar, M. (2021). Creating institutional repository in libraries: The DSpace experience in Pakistan. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 5597. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5597

Schellnack-Kelly, I. ve Modiba, M. (2024). Developing smart archives in society 5.0: Leveraging artificial intelligence for managing audiovisual archives in Africa. *Information Development.* https://doi.org/10.1177/02666669241286224

Suber, P. (2003). Removing the barriers to research: An introduction to open access for librarians. *College and Research Libraries News, 64(*February), 92–94. http://eprints.rclis.org/archive/00001027/01/acrl.htm

Swan, A., Needham, P., Probets, S., Muir, A., Oppenheim, C., O'Brien, A., Hardy, R., Rowland, F. ve Brown, S. (2005). Developing a model for e-prints and open access journal content in UK further and higher education. *Learned Publishing, 18*(1), 25–40. https://dspace.lib.cranfield.ac.uk/server/api/core/bitstreams/f2cca32f-b174-4167-92e7-776048374907/content

Tagtog. (2025). Tagtog. https://docs.tagtog.com/

Tiddi, I. ve Bailoni, T. (2022). Knowledge Graphs for Scholarly Data: A Review. *Computer Science Review, 44*, 100464. https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2022.100464

Tonta, Y. (2007). Açık erişim ve tıpta bilimsel iletişimin geleceği. Bilimsel yayınlar içinde (ss. 1–13). Ankara: Klinik Araştırmalar Derneği. http://eprints.rclis.org/10639/

Tonta, Y. (2008). Open access and institutional repositories: The Turkish landscape. D. Bayır (Ed.), Turkish Libraries in transition: New opportunities and challenges içinde (ss. 27-47). İstanbul: Turkish Librarians' Association.

Uzwyshyn, R. J. (2022). Open access data research repositories: From data and research ecosystems to artificial intelligence and new discovery. *World Library and Information Congress (WLIC) Papers and Presentations*.https://rayuzwyshyn.net/TXU2022/EurasianLibrariesFinalArticlesPresentations/DataResearchRepositoriesKazakhstanRevUzwyshyn.pdf

Uzwyshyn, R. J. (2023). Academic research libraries and enabling artificial intelligence: From open science and datasets to AI and discovery. DOI:10.13140/RG.2.2.20360.70404. https://www.researchgate.net/publication/366781239_Academic_Research_Libraries_and_Enabling_Artificial_Intelligence_From_Open_Science_and_Datasets_to_AI_and_Discovery

Van Westrienen G. ve Lynch C.A. (2005). Academic institutional repositories. *D-lib Magazine, 11*(9): 1082–9873. https://www.dlib.org/dlib/september05/westrienen/09westrienen.html

Wali, M. (2025). Perancangan sistem ADAN (abstracting, documenting, and archiving network). *Computer Journal, 3*(1), 16–36. https://doi.org/10.58477/cj.v3i1.202

Wang, J., Yu, Z. ve Zhang, Y. (2019). Automatic Metadata Generation Using Deep Learning Techniques: A Case Study on Research Article Classification. *Journal of Information Science, 45*(2), 204–216. https://doi.org/10.1177/0165551518791065

Wirba Singeh, F. W., Abrizah, A. ve Harun Abdul Karim, N. (2013). Malaysian authors' acceptance to self-archive in institutional repositories: Towards a unified view. *The Electronic Library, 31*(2), 188–207. https://doi.org/10.1108/02640471311312375

Yudiarti, I. (2019) The analysis of microsoft translator quality in translating complex sentence indonesia into english of the text. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. IAIN Ponorogo.

Zan, B. U., Altay, A., Çolaklar, H. ve Taşkın, N. (2020). Akademisyenlerin açık erişim ve kurumsal akademik arşiv konusunda bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi: Bartın Üniversitesi uygulama örneği. *Türk Kütüphaneciliği, 34*, 509–535. https://doi.org/10.24146/tk.779734